

igralca do obupa. Dvomim, da je tak dialog, ki se giblje v skrajnih mejah še razumljive redkobesednosti, naraven in realen. Pro in contra v samih antitezah, vsak stavek v obliki sentence in citata je sicer apartna posebnost, ki je pri Kristanu še vrhutega elegantna, a je že za bralca dvomljive vrednosti, kaj šele za gledalca, ker vidi v takem izražanju hoteno iskanje in pogrša naravnega toka.

Če pozabimo socialistične tendence, nam delo ugaja, in le želimo, da ga poizkusimo tudi na odru. Kristan sicer s to dramo ni zanesel med nas novih idej, ampak premislil je staro, a danes vitalno vprašanje posvoje, ga oblekel v sprejemljivo dokazovanje, manj verjetno ogrožje in občudovanja vredno, dasi preizcizelirano formo.

Adolf Robida.

Janeza Trdine zbrani spisi. IX. knjiga. — Bajke in povesti. VIII. — Založil L. Schwentner. V Ljubljani 1910. Str. 204. Cena K 2'50. — Urednik Trdinove literarne zapuščine je dal tudi devetemu zvezku njegovih zbranih spisov naslov „Bajke in povesti“. Gotovo je, da je ta naslov le malo prikladen, a še bolj gotovo, da Trdinovih spisov ni mogoče veljavno krstiti z nobenim starejših ali novih imen, kar jih ima koledar poetike. Trdina piše o vsem, kar vidi in sliši na samotnih izprehodih in v malih dolenskih krčmah ali kar si izmisli v tihi zapuščeni sobi: resnične bajke, včasih pristne, še večkrat racionalistično stilizirane, razprave o kmetijstvu, narodopisne črtice, čudne povesti brez začetka, zapletka in konca, resnične in izmišljene življenjepise, filološka premišljevanja — in to skoro vse obenem. On je gotovo edini zastopnik takega slovstva pri nas; tudi se ne morem spomniti, da bi bil v svetovni literaturi našel kaj podobnega.

Janez Trdina je na prvi pogled velika uganka. Človek, ki ga prvič bere, ne more biti prav najasnejši, kdaj le poroča in kdaj se norčuje, kdaj uči in kdaj le cinično deklamira, kdaj je resnično idealističen in kdaj naiven. Da razumemo Trdinovo pisateljsko osebnost, se je treba spomniti, da je živel in vzrastle ob času, ko je liberalizem bil ravno v cvetju. Ni mogoče tajiti, da so liberalna načela ob začetku razvoja mladino močno ogrela; besede o človeških in narodnih pravicah, o svobodi in napredku so imele tedaj še polno veljavo, ker je bilo treba poznejših razkrojnih let, da je zazijala notranja praznота in življenjska nesposobnost liberalnega načela. Trdina je veroval vanj vse dni svojega življenja — zato čuti moderen bralec nehote nekaj otročjega in anahronističnega, kadar ga bere. Trdinovemu Ivanu Slobodinu (že to ime, skovano v okusu gimnazijskih psevdonimov, je značilno) so „zvezde vodnice: Resnica, svoboda in slavjanska ideja!“ Tudi v Trdinovi noči ni drugih zvezd, toda nam je pod tem nehom malo tesno, mračno in zlasti nekam dolgočasno.

To je ena komponenta Trdinove duše. Druga ravnotako važna in sodelujoča je čisto ljudsko, kmetško čuvstvovanje Trdinovo. On je le kmet, zdi se mu nekako zoprno in abotno, če ga imenuje kdo gospoda. Redkokdaj se more ubraniti pikre besede, kadar vzame v misel graščake, gospodo, škrice in sleparske doktorje. Najrajši poseda po krčmah, hodi po pašnikih in božjih potih in se družijo le s kmeti, delavci, pastirji in ribiči. Tu se je naučil tako kopirati kmetško besedo, kot je ni znal niti Jurčič. Ta beseda je včasih ljubka

in preprostolepa, toda mnogokrat je trda, robata in kri- vična, zlasti če govori o verski plati našega narod- nega življenja. Kljub veselemu idealizmu, s katerim opaža Trdina svoje ljudstvo in ki mu je narekoval blagodneče stavke: „Slovenec je čil in žilav človek pa nosi na svojih širokih plečih bremena, ki bi vsakega drugega zadušila; tolažila in dobre volje mu ne manjka nikdar dolgo; podoben je čvrstemu deblu, ki poganja nove veje, če so mu stare polomile nevihte ... Med slovenskimi kmeti sem našel mnogo nemarnosti, surovosti in ostarelosti, ali tudi obilo narave, poštenja in resnice“ — je videti pri Trdinu neko pretežno nagnjenje k temu, kar je manj zdravo, manj lepo in manj dostojno v nas.

Mladi čas je gotovo preglasno oznanil Trdinovo slavo. Izšlo je že devet zvezkov njegovih zbranih spisov in iziti jih utegne še nekaj. Bralca se pri tem loteva nestrpnost kakor kraljice, ko je poslušala zgovor- nega Apolonija: hotel bi več jedra in tudi — več umetnosti. Resnica pa je, da je jezik Trdinov nad vse lep; njegov slog diha v mirnem, prijetnem ritmu, ki se nikdar ne zasope in nikoli ne pretrga. Samo to je Trdinova slava in ta bo ostala. *Franc Bregar.*

Dr. Capuder Karel: O luteranstvu na Goriškem. (Izvestje državne gimnazije v Gorici 1909 in 1910.) V zadnjih letih so izšle tri razprave o pro- testantizmu na Goriškem, in sicer: Schmidt, Die Gegen- reformation in Görz-Gradisca, Wien 1908; Ipavec, Verski pokret na Goriškem v šestnajstem stoletju (Trubarjev zbornik, 1908, 251—260) in omenjeni Capudrov spis. Prva razprava s pridejanim listinskim dodatkom je pomanjkljiva in precej napačna, drugi pisatelj je porabil le tiskano literaturo, pa še te ne vse. Nasprotno je sestavil Capuder svoj spis o luteranstvu ne samo na podlagi dosedaj tiskanih pripomočkov, našel je tudi v raznih arhivih še mnogo neznanih arhivalij, ki jih je deloma v dodatku objavil. Tako je popravil marsi- katero trditev dosedanjih zgodovinarjev in razširil naše znanje o tej dobi. Ker je ta razprava najpopol- nejša in najboljša o protestantskem gibanju na Go- riškem, zato hočemo v kratkih potezah naznaniti njeno vsebino.

Kakor na Kranjskem in Štajerskem, se je tudi na Goriškem razširjalo luteranstvo najprvo med duhov- ščino, potem med plemiči in nazadnje med ljudstvom. Nova vera — razširjali so jo dijaki, ki so študirali na nemških vseučiliščih, in trgovci — je hitro dobila precej privržencev, kajti oglejski kapitelj je bil v ver- skih stvareh še bolj mlačen kakor ljubljanski škofje za Ferdinanda I. Nadalje je pospeševala razširjenje luteranstva slaba vlada Ferdinanda I., ki, kakor na Kranjskem, tudi na Goriškem ni odločno nastopila proti protestantom, ter nasprotje med Ferdinandom in oglejskimi patriarhi zaradi jurisdikcije. Manjkalo pa je goriškimi protestantom trdne organizacije, zato je povabil goriški deželni glavar grof Jurij Thurn Pri- moža Trubarja v Gorico (1563). Dve leti (do 1565) je uspešno deloval Trubar na Goriškem, nato ga je ukazal Ferdinand I. iztirati. Drugi marljiv oznanjevalec lute- ranstva je bil predikant Tomaž Osterman iz Vipave, ki je tudi moral zapustiti deželo (1565), ker je nje- govo bogoskrunje — po obhajilu je napisil iz keliha nekaterim navzočim ženskam — razburilo katoliško ljudstvo. Smelosti predikantov so prisilile katoličane, da so se združili. Generalni vikar Jakob Maracco je sicer

sklical sinodo v Oglej (1565), ki sta ji prisostvovala dva nadvojvodova komisarja; toda vsled medsebojne nezaupljivosti se je brezuspešno razšla. Ta needinost je dajala pogum protestantom, ki sta jih vodila Hanibal pl. Eck in Lavrencij Lanthieri.

TedANJI položaj katoliške Cerkve na Goriškem razvidimo iz vizitacije možniškega opata Jerneja grofa Porcia (1570). Ta nam je odkril neverjeten propad posvetne duhovščine in redovnikov. Plemiči so se bili polastili dohodkov od raznih beneficijev, nad katerimi so imeli patronat. Cerkveno premoženje so upravljali razni upravitelji tako, da se je vedno veliko prišlo njih žepa. Ob takih razmerah se je pač moralo širiti luteranstvo, ki je tudi že sililo v Italijo. Po vizitaciji je šel Porcia v Gradec k nadvojvodu Karlu, mu izporočil uspeh svoje vizitacije in mu nasvetoval, naj energično nastopi proti odpadlim duhovnikom. Toda turška nevarnost je povzročila, da Karel ni mogel z vso energijo nastopiti proti protestantom. Ker je moral štajerskim deželnim stanovom dovoliti (1572) svobodo veroizpovedi, so tudi goriški protestantje dobili večji pogum. Papežu seveda ni bilo prav, da je Karel odjenjal protestantom, zato je poslal omenjenega Porcia (1573) kot poslanca v Gradec, da bi pregovoril nadvojvoda k ostrejšim odredbam. Res je poslal nato (1574) nadvojvoda dva svoja komisarja v Gorico, ki sta pregovarjala ljudstvo, naj opusti novo vero.

Važneje za boj proti protestantizmu je bila ustanovitve arhidiakonata v Gorici. Katoliška restavracija je s tem zadobila trdno zaslombo, posebno ko je za razširjenje katoliške vere velezaslužni Janez Tavčar dobil to mesto (1577). Toda zopet je turška nevarnost pospeševala nadaljnji napredek protestantizma. Nadvojvoda Karel je moral na deželnem zboru v Brucku ob Muri (1578) ne samo štajerskim, koroškim in kranjskim, ampak tudi goriškim plemičem in celo mestom dovoliti svobodno veroizpovedanje. To izjavo za Goriško je izposloval s pomočjo protestantskih stanov ostalih notranjeavstrijskih dežel protestantski odposlanec Hanibal pl. Eck, ki pa o tem koraku ni obvestil svojih dveh katoliških kolegov. Zato so goriški katoliški stanovi protestirali proti takemu samovoljnemu postopanju, nasprotno so pa protestantje le prekmalu triumfirali. Kajti po monakovski konferenci, kjer so določili načrt katoliške reformacije, je pozval nadvojvoda Karel protestante, naj se povrnejo v katoliško Cerkev, ali naj pa zapuste deželo.

Sedaj sta začela Tavčar in generalni vikarij patriarhov Pavel Bizantij izboljšavati razmere med duhovščino, in sicer z velikim uspehom, kakor razvidimo iz vizitacijskega poročila Janeza Tavčarja, ki je medtem (1580) postal ljubljanski škof in l. 1582. vizitiral Goriško. Kot vizitator je Tavčar proti duhovnikom, ki so dajali s svojim pohujšljivim življenjem slab zgled, zelo strogo postopal. Pozval je tudi plemiče, naj se povrnejo v katoliško Cerkev. Vsi so brez obotavljanja obljubili izpolnjevati verske dolžnosti. Toda vidi se, da protestantizem ni imel odločnih, trdnih pristašev. Kajti kakor hitro je odšel Tavčar in je bilo zanje ugodno stanje, so zopet priznali luteranstvo in tako prelomili svojo slovesno obljubo. Trdovratnejši so bili luterani po kmetih, posebno v Vipavi, Sv. Križu in Rifenbergu, kjer jih je bilo največ. Tem je naložil Tavčar radi njih zakrknjenih src denarne globe, ki jih pa neodločni deželni glavar ni

izterjal. Pač pa je Tavčarjeva vizitacija dala pogum katoličanom in zaježila agresivno luteransko silo.

Ostreje je postopal proti protestantom generalni vikar Pavel Bizantij, ki je drugo leto po Tavčarju vizitiral deželo. Nalagal je odpadli in slabi duhovščini globe, ki jih je takoj izterjal ter jih porabljal za karitativne in druge cerkvene namene, odstavljaj je ne vredne in nevešče duhovnike, oznanjeval besedo božjo ter delil sv. zakramente. Ta odločni nastop je povzročil, da so smeli protestantje ali zapustiti deželo, ali pa se podati na svoja posestva.

V tem umrje nadvojvoda Karel (1590) in namesto njegovega mladoletnega sina Ferdinanda je vladal najprvo nadvojvoda Ernest in potem nadvojvoda Maksimilijan. Obema so se goriški stanovi brez obotavljanja poklonili v nasprotju s protestantskimi stanovi v drugih notranjeavstrijskih deželah. Jasno je bilo vsakemu, da je izgubil protestantizem na Goriškem vso življenjsko silo.

Največ zaslug, da je zmagala na Goriškem katoliška reformacija, ima naslednik Pavla Bizantija, koadjutor oglejskega patriarha Franc Barbaro. Na poziv papeža Klementa VIII. je vizitiral (1593) avstrijski del oglejske škofije in je poročal o tem nadvojvodu in papežu. Vizitacija koadjutorja Barbara je dosegla popoln uspeh: strogo je nastopal vizitator proti slabim duhovnikom, protestantski plemiči so se povračali, tudi vsled odločnega nastopa Ferdinandovega, v katoliško Cerkev, ljudstvo je pripoznalo katoliško vero, kapucini in jezuiti so pričeli misijonsko delo med ljudstvom, škofijska sinoda v Gorici (1602) je pa natančno določila uveljavljanje tridentinske reforme.

— K —

Osmero blagrov ali nauk o srečnem življenju. Spisal Ant. Kržič. Samozaložba. Prodaja Katoliška Bukvarna. Broš. 1'60 K, vez. 2 K, po pošti 20 vin. več. — Pisatelj pravi v uvodu druge izdaje: „Ta knjiga ni, kakor mnoge druge, da bi jo čitatelj kot kako povestico, kar slastno prebravši, vrgel v kot ter se nikdar več ne zmenil zanjo. Želim, da bi bila nekakšna družinska knjiga, ki naj se opetovano čita iz nje, skupno in posamezno.“ Knjigo je priporočila potreba druge izdaje samaposebi.

Dr. Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda. I. zvezek. (Kritiku¹ in čitateljem.) Mohorjeva družba se je lotila hvalevrednega podjetja, da izda poljudno pisano zgodovino našega naroda. Da je s tem ustregla splošni želji in potrebi, priča zanimanje, s katerim se je prvi zvezek sprejel. Vendar se mi zdi potrebno na tem mestu, kjer je izšlo prvo daljše poročilo o knjigi, podati nekaj komentarja, da osvetlim stališče, raz katero je treba knjigo presojudati.

Predvsem bi svaril pred napačnim, romantiškim precenjevanjem naše preteklosti. Zgodovina ni vedno epopeja, ki povečuje starodavne junake in njihove čine, boje in zmage, slavna dela slavnih mož, temveč prav pogosto je elegija, ki milo toži o preganjanju in zatiranju. Predvsem pa ne gre slovenske zgodovine sporejati z rusko ali poljsko in odtamkaj jemati merilo zanjo. Mnogim tujim in slovenskim znanstvenikom je dognana resnica, da Slovenci sploh

¹ Glej „Dom in Svet“ št. 11.